

A parasztság tárgyi ellátottsága

Juhász Antal

Tárgygyűjtés során a néprajzkutató sok-sok parasztszalád házberendezéséből, eszköze gyűjtéséből válogatja ki a hagyományos paraszti kultúra jellegzetes, illetőleg jellemzőnek vélt tárgyféleségeit. Így történt ez a korábbi kutató nemzedékek életében, amikor a parasztság a maga tradicionális közösségi kultúrájának használati tárgyait még éppen hogy elhagyni kezdte - következésképp jobbak voltak a tárgygyűjtés lehetőségei -, s így történik ma is, amikor a paraszti kultúra teljes felbomlásának-átalakulásának korát éljük. A múzeumba gyűjtött tárgyak egy-egy munkafolyamatot, házbelsőt, szobát, izlést stb. képviselnek illetve tükröznek vissza a tudomány számára - tárgykollekciók kiállítása esetén a nagyközönségnek is. A vidéki múzeumok különböző településeken, más-más időben, több kutató által gyűjtött tárgyai együttesen egy-egy táj népeletét, a Néprajzi Múzeum hasonló módon felhalmozott gyűjteményei az egész magyar nép hagyományos életmódját és műveltségét hivatottak reprezentálni.

Nem először vetődik fel a kérdés: képesek-e a múzeumok néprajzi gyűjteményei történetileg hiteles, társadalmi szempontból árnyalt információkat adni a parasztság multba vesző életformájáról?¹ A parasztélet egy-egy jelenségét - pl. a tisztaszoba berendezését, az ünnepi alkalmak öltözködését vagy népművészetünk ágazatait - minden bizonnyal több vidékről is gazdagon tudjuk dokumentálni, de vajon alkalmasak-e gyűjteményeink az életforma egészének - egyebek között a paraszti munkának, a különböző paraszti rétegek mikrokörnyezetének hiteles, teljes bemutatására?

A másik megfontolás az, hogy a településenként legalább tucatnyi, tájanként több száz háztartásból kiemelt tárgyak - lehetnek önmagukban bármilyen értékes, jellemző dokumentumok - nem adnak össze egy tipikus kisparaszt vagy más társadalmi szintű gazdaságot. Nem is adhatnak, hiszen a sok paraszt-háztartásból kiválasztott tárgyak sokasága inkább tárgysorozatok, változatokat képvisel, mint valamilyen szálon összefüggő együtteseket, és ezek a sorozatok egyfelől többet, másfelől jóval kevesebb tárgyféleséget tartalmaznak, mint ami egy adott kor - mondjuk a XX. század eleje - különböző paraszt-gazdaságaiban együtt volt. Már pedig fölmerül az igény, hogy tájékozódásunk, mi több: anyagunk legyen adott parasztházak, telkek teljes tárgyi ellátottságáról.

Tudnunk kell nem csupán a ház butorzatát - amiről talán legtöbb ismeretünk van -, hanem azt is, melyik háztartási eszközből, szerszámból, ruhadarabból hányal rendelkezett egy-egy parasztcsalád, hány élelem- és terménytároló eszköze volt, s mindezek honnan származtak. Kivánatos ez a tudomány szemszögéből, amelynek az a feladata, hogy a parasztság életmódját s annak változásait minél gazdagabban föltárja, és az újabban szaporodó szabadtéri néprajzi létesítmények számára, melyek többnyire tipikus, ritkább esetben megadott reliktum-szerű paraszti együttest hivatottak megjeleníteni, rekonstruálni.

Az utóbbi években többen törekedtek teljes tárgyegyüttesek megszerzésére: teljes öltözetet illetve paraszti "ruhatárat", egész házbelsőt, egy-egy munkafolyamat illetve mesterség összetartozó eszközanyagát emelték ki környezetéből a múzeumba. Az

ilyen vállalkozások közül legnagyobb tudományos jelentőségű az átányi monografikus tárgygyűjtés, amely a faluban használt valamennyi tárgyféleség megszerzését és ezen keresztül "az egész tárgyi világ, a község életének, társadalmi szerkezetének ábrázolását" tűzte ki célul.² Terjesztette és tudatosabbá tette ezeket a törekvéseket - az átányi kutatás tapasztalatainak közreadása mellett - a szabadtéri néprajzi muzeumok létesítése, a helyszínen megőrzött népi műemlékek /pl. parádi palóc ház, lajosmizsei tanyamuzeum, békéscsabai szlovák tájház stb./ berendezése. Valamennyi szabadtéri néprajzi létesítménynél számolni kellett az életforma térben és időben körülhatárolt szintjének rekonstruálásával, ami új, a korábbinál összetettebb tárgygyűjtési módszert igényelt. E vállalkozások ismeretében is azt mondhatjuk, hogy a néprajzi gyűjtemények nagyobb része jobbadán tematikus, tárgytipológiai vizsgálatokhoz nyújt támpontot, de életformák tükröztetésére önmagában nem alkalmas.

Ezek a megfontolások késztettek arra, hogy néhány jellemzőnek illetve tipusosnak tartott szegedi tanyán teljességre törekvő tárgyleltárt készítsék. Az ötlet nem új, inkább az adatfelvétel szempontjait igyekeztem, az életforma-kutatás igénye szerint, gazdagítani.

Bátky Zsigmond a muzeumi entériőrök berendezéséről szólva már 1906-ban ajánlja a berendezés teljes leltárának elkészítését és kifüggesztését.³ Javaslat a folyó kutatásokban - úgy tűnik - sokáig visszhangtalan maradt. Fél Edit az első, aki Kocs község monográfiájában vagyoneleltárákat közöl: hat külön-

böző vagyoni helyzetű parasztcsalád 1936-ban felvett inventáriumát.⁴ Adatfelvétele kiterjedt a családok valamennyi ingóságára. Tárgyunk szempontjából figyelmet érdemelnek Kiss Lajos árnyalt, életteli jellemzései az elhasználódott tárgyak alakításáról, továbbá életéről.⁵ Vajkay Aurél 1942-ben Szentgálon kilenc lakóház butorkészletét vette számba.⁶ Fél Edit és Hofer Tamás az 1950-es években Átányon különböző vagyonu parasztcsaládok eszközeleltárát készítette el.⁷ Eszköz kutatásuk az eddig legalaposabb hazai "mélyfúrás", mely kiaknázza a tárgye gyűttesek tanulmányozásának - a monografikus tárgye gyűjtésnek - szinte valamennyi elvi és módszertani lehetőségét, de kutatásaikból mindeddig az eszközmonográfia jelent meg - bár utalnak rá, hogy céljuk a vizsgálatokat kiterjeszteni "egy faluközösség ... épületeinek, berendezéseinek egészére."⁸ Ugyanők tettek kísérletet a kalotaszentkirályi kelengye elemzésével a tárgyi világ rendjének, strukturájának ujszerű föltárására.⁹ Csupán érinti tárgyunkat Varga Gyulának a paraszti munkaeszközök fejlődését áttekintő tanulmánya és Takács Lajos tárgyrendszerző, tipuskatalógust készítő munkája.¹⁰

Tárkány Szücs Ernő forrásközlése és tanulmánya egy mezővárosi paraszttársadalom XVIII-XIX. századi tárgyi ellátottságáról, hagyományozódó ingó-ingatlan értékeiről ad képet,¹¹ s egyben fölkinálja az ujjabb tárgye leltárakkal összevethető levéltári források: testamentumok, vagyone leltárak kiaknázásának lehetőségeit.

Legutóbb a szolnoki Damjanich János Múzeum munkatársai, Szabó László irányításával egy turkevei tanyán végeztek teljességre törekvő eszközgyűjtést, melynek eredményeit 1974-ben kiállításon is bemutatták.¹² Adatfelvételünkhöz ez a vállalkozás áll legközelebb, a kiállítás katalógusa ismerteti a vizsgált tanya építéstörténetét, tulajdonviszonyait, üzemszervezetét is, de egy adott paraszti együttes tárgyi világának föltárási és elemzési lehetőségeit - úgy látjuk - még nem használja ki olyan mértékben, ahogyan a paraszti életforma és üzemszervezet megismerése kívánatosá teszi.¹³

A kutatás célja és módszere

Célunk különböző parasztesaládok tárgyi ellátottságának leltárba vétele és rendszerezése, amivel végső soron a társadalmilag differenciált paraszti életforma alaposabb ismeretéhez kívánunk hozzájárulni. Ezért más-más vagyoni helyzetű gazdaságok - egy volt gazda, egy kisparaszt és egy törpebirtokos szegényparaszt - tárgyegyütteseit választottuk adatfölvételre. A gyűjtés idején ugyan már közel másfél évtizede megszűnt a családok egyéni földtulajdona és az erre alapozott paraszti gazdálkodás, de tapasztalataink szerint a mezőgazdasági munkát végző, idősebb családok tárgyi hagyatéka még napjainkig lenyomata a korábbi vagyoni helyzetnek, őrzi régi társadalmi helyzetük meghatározottságát.

A tárgyállomány rendszerezéséhez a hazai szakirodalomból Fél és Hofer átányi eszköztanulmánya kínál jó szemponto-

kat. Ők a monografikus tárgygyűjtést summázva a gazdasági eszközöket előbb a használat helye, majd a készítés helye és módja szerint csoportosítják. Célunkhoz föltétlen közelebb visz, ha kiderítjük, hol és kik készítették a parasztcsaládok használati tárgyait - nem mellékes ugyanis, hogy helyben vagy vidéken, a gyárúpar, mesterember, specialista vagy maga a parasztember állította elő azokat. Ezért a tárgyak készítőjét és a készítés helyét fontos figyelembe venni, de olyan rendező elvet kerestünk, amely ennél tagoltabb és főleg történeti szempontu rendszerezésre alkalmas. Ilyen nézőpont akkor érvényesülhet, ha a tárgyak eredetét, származását vesszük alapul; abból indulunk ki, honnan, hogyan, milyen uton-módon került a parasztházba illetve a gazdaságba a tárgyegyüttes valamennyi darabja? Így megkülönböztethető az örökség, a hozomány, a nászajándék, a vásárlás útján szerzett tárgyak csoportja, a parasztcsalád saját készítménye és az ajándék. További tagolás kínálkozik aszerint, hogy a férj vagy a feleség ágától, s melyik nemzedéktől származik a "juss", hol és kitől vásárolta a család használati tárgyait, eszközeit.¹⁴

A tárgyegyüttesek képet adnak használóik - vizsgálatunk esetében a parasztcsaládok - életmódjáról. Ha már most nem pusztán magukat a tárgyakat ismerjük, hanem eredetüket is földerítjük, bizonyosan többet tudhatunk meg a tárgyakat birtokló család életmódjáról, multjáról s életének máig bekövetkezett változásairól.

Megokolásra szorul, miért tanyai családokat választottunk

modellül. Részint azért, mivel a tanyai életmód kutatását fontosabbnak, sürgetőbbnek tartjuk mint a falusiét, másrészt a tanyaiaknál külön tanulságot ígér a vásárokbán, városi piacon és boltban történő beszerzés szerepe a család tárgyi felszereltségében.

A három tanyát nagy számu, Szeged egykori határában fekvő tanya közül szemeltük ki. Tekintetbe vettük a tanyák történetét, mai arculatát és a benne élők családi helyzetét, korát, gazdasági-szociális körülményeit. A kiválasztott három tanyáról egyaránt elmondható:

1. több nemzedék élt már bennük, így a tárgyak átöröklésére mindegyikben jó alkalom kínálkozott,
2. századunkban alig történt nagyobb változás az épületekben, így mindegyik a szegedi tanyák hagyományos jellegének a képviselője.

Nem véletlen, hogy a szegedi tanyai telekrendezésre - több más mellett - két példát épp az adatfelvételre kiválasztott tanyákról /Röszke III. 304. és Szatymaz III. 122./ vettünk.¹⁵

A vizsgált tanyákon élők helyzetében egyező:

1. idős, 62-75 év közötti házaspárok, akik - családjuk vagyoni helyzetétől meghatározottan - még a hagyományos életforma keretei között nevelkedtek és házasodtak.
2. ma egyedül élnek, így házuk tája állapotát és felszereltségét a fiatalabb nemzedék változásokra érzékenyebb igény-, és izlésszintje nem befolyásolja.

Választhatunk volna az adatfelvételre olyan tanyát is,

ahol több nemzedék: szülők, házas gyermekük és azok gyermekei élnek együtt, egy fődél alatt. Bár ez a családtípus a Szeged környéki tanyákon is egyre ritkább, egy ilyen parasztcsalád tárgyállományának fölmérése gazdagíthatta volna a vizsgálat tanulságait. Ám most - kitűzött célunknak megfelelően csak az idősebb paraszt-nemzedék tárgyi ellátottságának fölmérésére törekedtünk.

A kiválasztott tanyák és az ott élők közötti egyezések lehetővé teszik a tárgyi felszereltség jobb összevetését, pontosabban - előzetes föltevésünk szerint - így megragadható, hogyan függ össze a tanyai családok gazdasági-társadalmi helyzete a meglévő tárgy-, és eszközállománnyal.

Az adatfölvétel módszere fokozatosan, munka közben formálódott ki. Kezdetről fogva teljes, minden apró tárgyféleségre kiterjedő leltárt készítettünk, de a tárgyak eredetét, pl. a szerzemények vásárlási helyét nem különítettük el úgy, ahogyan később kívánatosá vált. Ezért az első adatfölvételt - két tanya több helyiségének leltárát - újból elő kellett venni, hogy az anyaggyűjtést kiegészítsük. Nem volt hiábavaló munka. Később néhány helyiség - mindegyik kamra - tárgyainak leltárba vételét tudatosan megismételtük. Az adatfölvétel 1974 őszén és 1974-75 fordulóján, télen történt, a tároló, raktározó helyek újabb számbavételére pedig 1975. nyarán került sor.¹⁶

Kiderült, hogy a tárgyak eredetét a férj és a feleség egyaránt pontosan ismeri. Évtizedek távolából emlékeznek rá,

mit kitől örököltek, hol vásároltak. Különösen pontosan számon-tartják, melyik tárgyat ki hozta a házhoz. Amikor egy butor-darabot a múzeumnak meg akartam szerezni, N.A.-né az alkut az-zal háritotta el: "Az a párom jussa, ő rendelkezik vele." Ezt tapasztaltam a másik két családban is: ha egy örökül maradt tárgytól megválnak, az mondja ki a döntő szót, akinek a jussa volt.

Ha mégis lehet árnyalati különbséget tenni, azt mondhat-juk, hogy a konyhaeszközök, edények származására az asszonyok jobban emlékeznek, mint a férfiak.

Mindegyik tanyát végigjártuk a tisztaszobától a padlás zugáig, benéztünk a szekrényekbe, a sublótfiókokba, több száz tárgyat vettünk kézbe s valamennyi eredetét sorra kérdezget-tük. Ennek az aprólékos leltározásnak előfeltétele a tanya-beliekkel megteremtett jóviszony. Magam mindhárom házaspárt évek óta ismerem. Évente egy-két izben mindőjüket fölkerestem. Ha nem is épp néprajzi anyagot gyűjteni - bár a Nagy házaspárt és Paragi Péternét jó adatközlőként tartom számon -, csak elbeszélgetni családjukról, napi munkájukról, közös dolgaink-ról. A rendszeres találkozások során két házaspárral: Nagy An-talékkal és Paragiékkal közvetlen, bensőséges viszonyba kerül-tem.

Mielőtt munkához fogtam, mindhárom tanyán elmondtam az adatgyűjtés célját. Szándékomat megértették és napi munkájuk mellett, készségesen segítettek. Megértésük, közreműködésük nél-kül nem tudtam volna tervem megvalósítani.

1. Rösztke III. kerület 304. sz. tanya

Tulajdonosa Nagy Antal /sz.: 1907/. Korábban Szeged nagyszéksósi kapitánysághoz tartozott, s 1950-ben csatolták a város határából önállósult Rösztke tanyaközséghez. A várostól 13 km, a faluközponthoz 3 km távol, a Kisszeéksós és Kancsalszék szikes tavaktól délre sűrűn tanyásodott vidéken fekszik. Ezt a területet az 1836-42. között készült Giba térkép kaszálónak jeblí, de tudunk róla, hogy a kaszálók egyes darabjait már a XVIII. század végén s a XIX. század első harmadában egyre inkább szántogatták. Erre utalnak a kaszálókon sűrűn megülő szállások is. A mai tanyahelyen, magas fekvésű, partos területen az 1830-as években már bizonyosan volt valamilyen szállás.

Nagy Antal apai felmenői közel 100 kat. holdat birtokoltak itt. A régebbi lakóház építéséről közelebbit nem tudunk, csupán annyit, hogy a mai tulajdonos nagyszülei már kinn laktak a tanyán. A ház tagolásából - nagyház-pitvar-kisház-pince - arra következtetünk: a városból való teljes kiköltözés idején épült, hogy az egész népes családnak otthont nyujthasson. Ez 1850 tájára tehető, de a szegedi tanyakialakulás ismeretében lehetséges, hogy már 1830 körül megtörtént. Így ez a tanya már farmtanyává vált.¹⁷

Az 1879 évi árviz idején a városi rokonok a tanyára menekültek, s mivel nem fértek el a két szobás gazdaházban sem, a tanyatelken újabb ház épült. Ez nem olyan tágas, mint a gazdanya korábbi lakóháza, de beosztása - ház-pitvar-kamra - és tüzelőberendezése /a pitvarban szabadkémény és házbeli

kemence/ hagyományos jellegű. Ennek a háznak a kamráját később ketté osztották és a ház végéhez féltetejű kocsiszint toldottak. A vertfalú, ma is nádtetős istálló a régebbi lakóházzal egy időben épülhetett. A padlásolatban marhaistálló a nagyobb, itt a század elején két jászolnál 10-12 tehenet és 7-8 borjut tartottak. A lóistállóban 4 ló és 2 csikó fért el.

A tanya a város körüli feketeföldeket követő jó minőségű, barna homoktalajon fekszik, amely része a szegedi paprikatermelő övezetnek. A jószágtartás és a paprikatermelés jövedelme lehetővé tette a gyarapodást, többek között az épületek egykoru alakítását. Nagy Antal visszaemlékezésekből úgy tudja, hogy övék volt az első cserepes tanya a környéken. A régebbi ház zaindelytetéjét a századforduló táján az akkor elterjedt mezei cserépre cserélték. Ugyancsak nagyszülei az öreg ház pitvarát lapedlásolták és elbontották a nagyházban lévő kemencét. Az 1879-ben épült ház pitvara azonban máig nyitott kéményű, ahol N.A. anyja 1914-ig rendszeresen főzött. "14-ben beteg volt az anyám, megfázott. Akkor csinálták a házban a parheltot." /N.A./ A vályogból rakott tűzhely és a sütő a szobának az ajtó háta mögötti sarkába került.

Nagy Antal apja elesett az első világháboruban, így 1918 körül a tanyán öten éltek: apai nagyanyja, anyja és N.A., meg két testvére. 40 hold körüli földön gazdálkodtak, ami szükségesé tette, hogy bérest fogadjanak. Előbb bátyja N. Szilveszter /sz. 1901/ hozott asszonyt a házhoz, Nagy Antal pedig 1935-

ben nősült. Felesége Hegyesi Irén /sz. 1913/ törekvő tanyai gazdacsalád sarja. Apja még 4 láncc / 1 láncc = 1200 négyszögöl/ földön kezdte a gazdálkodást, amelynek fele termését nagyapjának kellett adnia. Vállalkozó szellemű parasztember volt: földet bérelt, majd bankkölcsönre 11 holdat vásárolt. Ügyes gazdálkodással, kitartó szorgalommal gyarapította vagyonát s mezei munkára fogta három lányát is.

Nagy Antal és bátyja közösen gazdálkodott az anyjával. Anyjuk kezelte a gazdaság jövedelmét. Négy év multán, 1939 huszagyóján "külön kenyérré mentek". Az anya használatra megosztotta a földet két nő fia között, azzal a feltétellel, hogy minden termés felét neki adják. Így a 40 holdon felüli tanyai gazdaság termésének feléből anya és lánya élt, a másik feléből meg a két fiutestvér és családja, - összesen kilencen. Külön tartottak jószágot és a három asszony külön főzött. Nagy Antaléknak három gyermekük született: Jenő /1936/, Gizella /1939/ Irén /1941/.

Az egy gazdaságban, de külön kenyéren élő három család hálólhelye a következő volt: anyja és huga a régi ház hátsó szobájában, bátyja, felesége és két gyermeke a lepadlásolt, de nem fűtött nagykonyhában, Nagy Antal családja pedig az új ház szobájában aludt.

Mikor "osztály"-ra került a sor, Nagy Antal 13 holdat, bátyja és huga 15-15 holdat örökölt. N. A. része azért kevesebb, mert övé lett a tanya. Bátyja családja 1959-ben költözött el a tnyárról, tehát 24 éven át dolgoztak együtt - ha nem

is éltek csak négy évig "egy kenyéren". A gazdasági felszerelést ekkor megosztották egymás között.

1960-ban Nagy Antalék beléptek a termelőszövetkezetbe. N.A. kiváló lótenyésztő hírében állott, jó igáslovakat vitt a közös gazdaságba, így kocsis lett, saját lovait hajtotta továbbra is. A második világháboruban szerzett rokkantsága miatt azonban néhány év múlva abba kellett hagynia a közösen végzett munkát s azóta csak a háztáji gazdaságban dolgozik. Felesége szülei nem léptek be a termelőszövetkezetbe, így az apa halála /1962/ után elosztott 27 hold földet a három lánytestvér örökölte. Nagy Antalék 1969-ig munkálgatták felesége jussát / 9 hold/, utóbb már csak egy részét, majd lemondtak róla a termelőszövetkezet javára.

Jenő fiuk gázszerelő szakmunkás, 1961-ben nősült, tanyai lányt vett feleségül, aki Szegeden, adminisztrációs munkakörben dolgozik. Évekig szülei tanyáján, a régebbi ház hátsó szobájában, a kemencés kisházban lakott feleségével, majd városi lakást kapott, 1974-75-ben pedig a legközelebbi peremvárosrészben /Ságvári telep/ épített szép családi házat. Gizella 1967-ben ment férjhez, férje ugyancsak a városban, a Délmagyarországi Áramszolgáltató Vállalatnál dolgozik - de röszkei tanyán laknak. Irén 1963-ban ment férjhez, férje gépszerelő a Szegedi Építőipari Vállalatnál. Ők is szüleikhez közeleső tanyán élnek.

Sajátos, hogy Nagy Antalék mindhárom gyermeke tanyai családból választott házastársat, de egyikük sem paraszti munkát

végző férjet, feleséget, Ez arra vall, hogy a megélhetést, a családi boldogulást - döntő mértékben - nem paraszti munkával kívánták biztosítani, tehát velük megindult a földtől való elszakadás. Legjobban fiúk szakadt ki a paraszti-tanyai életformából, két lányuk viszont még tanyán él, kettős jövedelmű /férj városi munkahelye + tanyai háztáji/ háztartásban.

A 60-as évek elejétől, 14 éves korától a tanyán nevelkedett M. I., akit anyja elhagyott. Nagy Antalék nevelt fiuknak tartják, segítik a szorgalmas fiatalembert, aki berukkolásig, majd leszerelése után házasodásáig sokat dolgozott a gazdaságban: a jószág körül és a mezei munkában.

Amióta ketten élnek a tanyán, legtöbbit az új, 1879-ben épült ház szobájában tartózkodnak. Nagy Antalné októbertől ápriliséig rendszeresen begyújt az itteni rakott tűzhelybe, gyakran ezen főz és hideg időben fölfűtik a kemencét is. Enyhe időben és nyáron a pitvarbeli gáztűzhelyen főz, de ilyenkor is a szobában esznek. Ez a viszonylag szűk, zsufolt szoba, melynek negyedét a padkás kemence foglalja el, legszokottabb tartózkodásu helyük. Itt ültetik le az érkező vendéget, rokont vagy tanyaszomszédot. A régebbi ház jóval tágasabb szobája, ahol a hozományul kapott butorok vannak, inkább raktár, tárolóhely, ahol az ágyakat is csak nagy ritkán vetik meg, 1968 óta villany is van a tanyán.

Gyermekeik gyakran megfordulnak a tanyán: a közel lakók kerékpáron, városon élő fiúk személygépkocsin vagy motorkerékpáron. Nagyobb munkák - szüret, kukoricatörés - idején össze-

jönnek segíteni. Nagy Antalék ma is támogatják őket pl. hozzájárultak fiuk új házának konyhaberendezéshez, de arányosan juttatnak mind a három családnak.

A tanya mellett 400 négyszögöl szőlő terül el, közte gyümölcsfákkal, elkerített palántásban konyhakerti veteménnyel. - 400 négyszögölet rendszeren búzával szoktak bevetni, a háztáji föld megmaradó részén kukoricát termelnek. Az állatállomány 1975 tavaszán: 3 tehén, 1 borju, 3 disznó, 151 tyúk és csirke, 30 galamb, 2 kutya, 6 macska.

+

A feldolgozás első fázisában kimutatás készült, amely tartalmazza a vizsgált paraszt-háztartások valamennyi tárgyát. Ezeket a táblázatokat publikálni kívánom, hiszen tudományos szempontból minden egyes tárgy, használati eszköz származása érdeklődésre tarthat számot, de ez alkalommal a teljes anyagközlés igen terjedelmes lett volna és szükségtelennek is ítélttem. A következő táblázatot azért mutatom be, hogy szemléletessé és áttekinthetővé tegyem az adatfölvétel /és feldolgozás/ modelljét.

2. Szatymaz III. kerület 122 sz.tanya

Paragi Péterné, Kovács Katalin /sz:1907 / anyai öröksége a tanya. 1950 előtt Szeged város szatymazi kapitányságához tartozott / akkor 224.számu tanya /. A várostól 20 km-re, Szatymaz községtől 3 km-re fekszik, vizállásos laposokkal váltakozó homokos területen, az 1950-es években kiépitett, portalanított út mellett.

Visszaemlékezés szerint Paraginé dédanyja erre a tanyára jött menyasszonynak. Anyai nagyanyja, Gombos Györgyné sz. Kormányos Anna 1852 táján született / + 1940 /, tizenegyen voltak testvérek, így dédanyja, Rózsa Ilona házassága az 1840-es évek második felére tehető. A régebbi lakóház tehát az 1840-es években már bizonyosan megvolt. Fala ma is nádtutaj, amit a "nagy vízesség idején" - 1940-be és 42-ben - több helyen vályoggal aláfalaztak és oszlopokkal erősítették meg. Ehhez a négy osztatú: ház - pitvar - istálló - kamra beosztású nádtetős épülethez később féltetős tyúkolat toldottak. Ezen a tanyán is épült másik lakóház, s ezt Gombos György, az anyai nagyapa 1880 körül építette. Ez már vályog falú, de nádtetős, nagyház - pitvar - kisház beosztású, ami elé a századfordulón faoszlopos, deszka könyöklős, cseréptetős ereszetet húztak.

A nagyszülőknek 20 hold földjük volt, három gyerekük született, köztük Gombos Anna / 1880-1949 /, aki 1900 körül Kovács Antalhoz ment feleségül.

Kovács Antal Csólyos pusztán vett 14 láncc földet - itt született Katalin lánya - azután Páloson 20 láncon gazdálkodott,

majd az első világháború után özv. Galambos Györgyné hívására családjával " hazajött " a szegedi földre. Gombosné elosztotta a földet, két lányára 8-8 láncot, fia árvájára 4 láncot hagyott. Kovács Antal felesége hugától megváltott 4 láncot, a pálosi föld árán Balástyán 30 lánc " pusztaföldet " vett, így összesen 42 lánc földön gazdálkodott. Lakásul az újabb házat használták: a nagyházban halt az özvegy nagyanyja, a kisházban lánya, veje, és négy gyermekük. A ház régi pendelykéményét Kovács Antal padlásolta le, ugyanakkor elbontotta a házbeli kemencét.

Kovács Katalin 1936-ban ment férjhez Paragi Péterhez / sz. 1905 /, aki a közeli balástyai kapitányságban nevelkedett. Szokás szerint a férj szüleinél kezdték az életet / Balástyai kapitányság 307.számú tanyán /, "műnk a tanya felső végiben laktunk, apámék az alsó végiben" / P.P./. Paragi Péter apjának 22 lánc örökföldje volt, de családi okok, pörösködés miatt a gaudaság megingott, így 1938 táján, amikor öt gyermeke között elosztotta a földet, egynek-egynek csak 3 hold jutott. 1942-ben özv. Kovácsné Gombos Anna megbetegedett és azt kívánta, hogy Katalin lánya legyen a gondviselője. Ekkor telepedett le a Paragi házaspár a tanyára. "Én voltam gondviselője, én is takarítottam el anyámat" - mondja Parginé, s ezért anyja 2,5 hold földet iratott rá. Négy testvér között osztódott a vagyon: Parginé Kovács Katalin anyai része 3 hold, apai része - a balástyai földből - 7,5 hold volt, ez utóbbit eladták és a tanyához közel vásároltak 4 holdat.

Az újabb lakóház mozaiktéglás padlójú konyhájában is van vas-tűzhely - sőt, hordozható cserépkályha is, de itt igen ritkán, csak nagy téli hidegben gyujtanak be és búcsukor, névnapon tartozkodnak, ha rokonok érkeznek a házhoz. A szomszédot, vengéget jó időben az eresz alatt ültetik le, a kecskelábú asztal melletti lócán, szeles, hűvös időben és télen pedig az öreg ház szobájába hívják, ahol rendszeren maguk is időznek.

A villany 1969-ben vezették be a tanyára.

A tanya állatállománya 1975. nyarán: 1 tehén, 2 disznó, 6 anyabirka, 2 toklyó, 40 tyúk és csirke, 25 galamb, 2 kutya, 3 macska.

Ehhez járult a férj 3 hold jussa, így az 1950-es években 12,5 hold földön gazdálkodtak Valamennyi földjük örökség volt, ezt nem gyarapították, ugyanennyive léptek be 1960-ban a termelőszövetkezetbe.

Paragi Péteréknek nem született gyermekük. Amióta a tanyán laknak, az épületekben annyi változás történt, hogy az újabb lakóház pitvarát lepadlásolták, padlóját mozaiktéglával rakatták ki és a kisházat / vagyis a hátsó szobát / kamrává alakították. A gyemektelen házaspárnak és az idős özvegyasszonynak nem volt szüksége annyi lakóhelyiségre, mint a megelőző nemzedékeknek, tárolónak viszont a régi házbeli kamra már kicsinek bizonyult. Miután a fenti osztozkodás megtörtént, Paragi Péter beljebb hozta a tanyakerítést, így ma 1000 négyszögöl gyep van bekerítve a tanya körül. Emellett van 500 négyszögöl szőlő, közte gondozott alma -, őszibarack -, szilvafákkal.

Paragi Péter 1938-ban vásárolt először lovat. Mindig egy lova volt, ezért szántani, hordani összetársult valamelyik tanyaszomszédjával. Gazdasági felszerelése sosem volt teljes, aminek az a magyarázata, hogy apjától nem kapott munkaeszközt, apósa eszközállománya pedig felesége testvérei között szétosztódott. Igáskocsit, szelelőrostát felesége örökölt, ekét kéz alól vásárolt 1944-ban, viszont boronát, ekekapát mindig egyik szomszédjától kért kölcsön. Rendszerint tartottak 1-2 tehenet, anyakocát és 3-4 hizódisznót, 8-10 anyabirkát.

Paraginé rendszeresen eljár a szegedi hetipiacokra.

Amíg maguk gazdálkodtak, lovaskocsin ment, amióta nincs lovuk a piaci napokon közlekedő autóbuszjáratot veszi igénybe, melynek a tanyához közel van a megállója. Gyümölcsöt: jonathán, delicios, rozmaring almát, őszibarackot, szőlőt, krumplit, baromfit, tojást, tajterméket szokott piacra vinni. Nagyon szeret piacozni. Alma -, és szőlőérés idején a termelőségkezetektől bérelt tehérgépkocsin, környékbeli tanyai asszonyokkal összefogva a budapesti és tiszántuli - orosházi, békéscsabai piacokat is látogatja. A piaci eladás természetesen a városi vásárlásra is alkalmat ad.

A Paragi-tanya tipikus kisparaszt gazdaság volt, amely a táj termelési hagyományai szerint intenzív szőlő -, gyümölcs-termelést és belterjes haszonállattartást folytatott. Mind-ebből az önellátáson felül piacra is jutott. A kedvező adottságaiban, az árutermelésben rejlő lehetőségeket a családi munkaerő, gyerekek hiánya miatt nem tudta még a magángazdálkodás idején úgy kihasználni, mint a vidék más hasonló tanyai gazdaságai. Viszont éppen ennek a hajtóerőnek, a fiatalabb nemzedéknek hiánya konzerválta - kis mértékű gyarapodás, korszerűsítés mellett - a lakáskultúra, a tárgyi ellátottság egy korábbi szintjét, amely vizsgálatunkra leginkább érdemes.

Paragiék ma leggyakrabban a régi lakóház szobájában tartozkodnak. Tavasszal, ősszel és télen az a főzés helye és itt is alszanak. Nyár elején viszont az öntöttvas tűzhelyet az eresz alól kiviszik a szőlőbe és Paraginé egész nyáron a szabad ég alatt főz. Ilyenkor ugyanitt vagy a szellős eresz alatt, asztalnál esznek.

3. Szatymaz III. kerület 269.sz. tanya

Tulajdonosa Csányi Antal / sz: 1905 / és felesége, Szőke Erzsébet / sz: 1900 /, mindketten Szeged - felsőtanyai szegény paraszt család ivadékai. Csányi Antal a Gajgonya 31.számú tanyán született, ahol apjának 4,5 lác örökföldje volt. Kilencen voltak testvérek. Szőke Erzsébet apja a szatymazi Ádokhegyben volt csósz, tehát földnélküli, házatlan zsellérember és 1911-ben - hosszú évek után - szerzett 1 holdat a szomszédos dorozsmai határban, Lápostó dülőben.

1950 előtti tanyaszám: Szatymazi kapitányság 210. Közelebb ről: Makraszéken, a Neszürjhegyi dülőben fekszik, Szeged városától közutón 21 km-re, Szatymasztól 4 km-re.

A század elején a tanya Szücs Imre gazda tulajdona volt, akitől 2 hold földdel Etel lányára szállt, apai jussként. Szücs Etel, férjezett Frank Jánosné családjában Baktóban, feketeföldön élt és a homoki tanyát - a vele örökölt földdel - kiadta házatlan szegényparaszt családnak. Így kerültek a tanyára lakónak Szőke Erzsébeték 1912-ben. Munkálták a tanyához tartozó 2 hold földet: fél hold szőlőnek csak a munkája volt az övék, termése mind a gazdáé, másfél hold gabona - és kukoricaföld termését felezték. Szőke Erzsébet apja napszámba járt, még kubikolást is vállalt.

Visszaemlékezések szerint a tanya eredetileg ház-pitvar tagolású volt. Amikor Szőke Erzsébet családja idekerült, már négy osztatú: nagyház - pitvar - kisház - kamra beosztású lakóházba költözött, amely azóta szinte semmit nem változott.

A szabad kéményű pitvarból nyíló nagyházban és kisházban ma is megvan a sárkemence és sajátos, hogy a kamrának - ahová a kisházból és az eresz alól is nyílik ajtó - ma sincs ablaka. A ház fala vályog, nyeregtetős, tetőszerkezete szelemen gerendás, fűdele nád. Elején ugyanaz a hat faoszlopon nyugvó, cseréptetős ereszet húzódik, ami a század elején megvolt. Csupán a tüzelőberendezés alakult: az első világháború után a kisházbeli kemence mellé vályogból rakott tűzhelyet készítettek, s ezzel a főzés nyitott kéményű pitvarból a szobába került. A pitvar korábbi berendezése azonban szinte napjainkig érintetlen maradt, csak négy éve vásároltak zománcozott vastűzhelyet, amit Csányiné nyáron használ - úgy hogy a füstöt a csövön a nyitott kémény kürtőjébe vezeti.

Az egy fűdél alá épült istálló, szin és disznóól a század alajén épült. Egy másik, a lakóházra merőlegesen fekvő mellék épületet Csányiék elbontottak, mert nem volt szükségük rá.

1927. február 2-án volt Csányi Antal és Szőke Erzsébet esküvője. A vőlegény egy öltözet munkaruhán, lábbelin, pár darab fehérneműn kívül semmit nem vitt a házasságba. Évek múlva, mikor osztzkodásra került sor, 400 négyszögöl földet örökölt, de felé sem ment, mert - mint mondja - "többe került volna, mint amennyit ért"...

Szőke Erzsébet egyedül nevelkedett föl, mivel testvérei csecsemőkorban elháltak. Így a tanyán az idős szülők és a fiatal házasok éltek együtt.

1929-ben meghalt Szőke Erzsébet apja.

Pár év múlva a fiatalok eladták a dorozsmai 1 holdat és 1936-ban megvették a tanyát s a mellette elterülő 2 hold földet 2200 pengőért. Bankkölcsönt vettek fel, amit 1942-ben törlesztettek le. Házasságuk 15. évében magukénak mondhatták a volt lakótanyát és 2 hold földet, melyen annyit verejtékeztek.

" Ez csakugyan nem juss, hanem tiz körmivel szödte az embör lánya össze " - mondja Csányiné.

Gazdasági fölszerelésük, igás állatuk nem volt, ezért szántani, boronálni, tárgyát hordani stb. a kocsis-lovas tanyaszomszédokat hívták el, akaiknek munkáját Csányi Antal gyalognapszámmal dolgozta le. Évekig eljárt részes aratónak is.

Egy lányuk született, aki családjával Szatymazon él. 1960-ban Csányi Antal 2 hold földdel belépett a termelőszövetkezetbe. 1970 óta nyugdíjas szövetkezeti tag, 1 hold háztáji földet művel, ezen kívül meghatározott térítésért használja a tanya melletti 800 négyszögből szőlőt is.

Felesége a legutóbbi évekig gyakran vitt szőlőt, gyümölcsöt, tojást a szegedi hetipiacra. Leginkább a piaci eladásból származott a pénzbevételük.

Az állatállomány 1975 nyarán: 1 kecske, 2 disznó, 18 tyúk, 2 kutya, 3 macska.

Elemzés, következtetések

Szembeötlő, hogy a tárgyállomány mennyisége tükörképe a korábbi / s máig ható / vagyoni helyzetnek: legtöbb tárgy a volt gazdatanyán található / 996 db./, kevesebb a kisparaszt tanyán /740/ és legkevesebb a törpebirtokossá vált szegényparszt tanyáján /630/. Ez előzetes várakozásunkat igazolta. Azt is természetesnek kell tartanunk, hogy a jelzett szempontok szerint kiválasztott tanyák tárgyállománya eredetét tekintve eléggé heterogén: őrzi az elődök tárgyi hagyatékát, de egyben magán viseli korunk gazdasági-társadalmi-kulturális változásainak nyomait. Vegyük most előbb vizsgálóra, hogy a használat helye, módja szerint milyen tárgycsoportok határolhatók körül a három tanyán.

	Nagy Antal Röszke III.304.	Paragi Péter Szatymaz III.122.	Csányi Antal Szatymaz III.269
1. bútorok	47	41	27
2. egyéb házberendezés, személyes tárgyak	43	89	76
3. edények, a főzés, sütés eszközei	361	196	143
4. tárolás, raktározás tarósítás eszközei	101	110	69
5. ruházkodás tárgyai	170	109	66
6. ágynemű, egyéb textil	93	51	47
7. földművelés, szőlőmunka eszközei	40	31	48
8. állattartás eszközei	53	28	7
9. ház, házkörüli munka eszközei	37	29	29
10. barkácsolás, nádazás eszközei	-	-	45

11. piacozás, szállítás eszközei	45	39	63
12. egyéb tárgyak	6	17	10
<u>Összesen:</u>	996 db	740 db	630 db

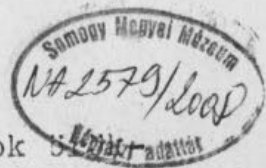
A Nagy- és Paragi-tanyán, ahol több lakóhelyiség van, mint Csányiéknál, természetesen több bútordarab található. A volt kisparaszt és gazda bútorkészletének száma alig különbözik, csupán a bútorok származását nézve mutatkozik lényeges különbség. A gazdatanyán 47 bútor közül 21 az asszony hozománya és 12 örökség - míg Paragiéknál 41 bútor közül csupán 7 hozomány és 24 jutott örökségül a házastársakra.

A gazdatanya felszereltsége az edények, ruhadarabok, az ágynemű és egyéb textiliák, valamint az állattartási eszközök számában múlja felül lényegesen a másik két tanya ellátottságát. Különösen a két szélső pólus - a volt gazda - és szegény paraszt család ellátottsága közt van nagy különbség e tárgycsoportokban. A gazdaházaspár ruhadarabjainak száma közel háromszorosa, ágyneműje kétszerese, edényegyüttese két és félszerese a szegényparaszténak. Az állattartást szolgáló eszközök száma a Nagy-tanyán természetesen többszöröse Csányiéknak akik sosem tudtak nagyjószágot tartani, csupán kecskéjük, disznájuk, rendszerint két kotlóaljnyi baromfiállományuk volt - és van ma is. A kisparaszt család ellátottsága e tárgycsoportban a szegényparasztéhoz áll közelebb, némileg meghaladva azt.

Szembetűnő, hogy a földművelés, a szőlőbeli és kerti munka eszközeinek állománya közel egyező, sőt a Csányi-tanyán több szerszám található, mint a két tehetősebb paraszt tanyáján. Ez azonban főleg annak a folyamán, hogy az 1960. évi átszervezés után a termelőszövetkezetek összeirták és átvették a belépő gazdák nagyobb termelőeszközeit. A Nagy tanyán még a téesz-szervezés előtt csökkent a gazdasági eszközgyűttes, amikor Nagy Antal bátyja felesége szüleihez költözött és a szerszámokat megosztották egymás között.

Csányi Antaléknál több piacozást, szállítást szolgáló tárgy /kosár, garaboly/ is, mint a másik két tanyán. Ez azzal magyarázható, hogy ők jelentős tartalékállományt halmoztak föl ebből a tárgyféleségből. Készletük meghaladja szükségleteiket, hiszen 12 db, nagykasra, 18 garabolyra nem volt szükségük egyszerre, még szüret idején sem. Csányi Antal ezekből a tárgyakból, melyek egy közeli kaskötő, tehát paraszt specialista készítményei egyszerűen többet halmozott föl a szükségesnél ami - mint látni fogjuk - másban is jellemző rá.

A barkácsló, nádazó eszközök nagy részét Csányi ipától /apósától/ örökölte, aki nem csupán magának, hanem a szomszéd gazdáknak is készített kisebb faeszközöket, furott lábú szék, szerszámnyelet, értett a kas- és szakajtókötéshez, a tető nádazásához. Csányi Antal használta apósa eszközeit, de szükség helyzete rá is kényszerítette, hogy sok mindent maga megcsináljon. Nagy Antal és Paragi Péter is készített saját szükségletre különféle tárgyakat /kisszék, létra, stb/, de nem voltak speciális eszközeik, hanem a favágás- aprítás szerszámait /fűrész, kisbaltát, fejszét/ használták erre a célra is.

 Somogy Megyei Népszava
 NA 2579/2008
 Adattal

A táblázat rendszerét követve először az egyes családok sorságának megoszlását elemezzük:

	Nagy Antal	Paragi Péter	Csányi Antal
férj öröksége	77	2	-
asszony öröksége	24	147	130
	101	149	130

Az örökölt maradt tárgyak részaránya a gazdacsaládban 1/10 rész, míg a kisparaszt és szegényparaszt családban 1/5 rész / 20% /. Motiválja ezt a tényt, hogy a gazdacsaládban három testvér között szétosztották a gazdasági felszerelést, bútorokat stb., ezzel szemben Paraginé Kovács Katalinnak anyai jussán kevésbé kellett osztania három testvérével, Szőke E Erzsébet pedig egyedül neveledett föl a családban - így rájuk eleve több tárgy maradhatott szüleiktől. Emelett számításba kell vennünk, hogy Nagy Antaléknak jobban módjuk volt kicserélni a régi, elhasználódott tárgyakat. Nagy Antal mondja szüleitől maradt bútorokról: "A javát elvitte a hugom, a rissze-rossza mög itt maradt, szétvertük mög szétmönt magátul, mög-ette a szü ".

Csányi Antalék viszont a szülők rozoga, szuvas almáriumát nem dobták ki, hanem asztalosmesterrel konyhakasztit és két hokedlit készítettek belőle.

A házastársak közül az örökölt számottevő arányban tárgyakat, aki helyben maradt. Általános, hogy a legény vitte szülei házába a menyasszonyt, ahogy Nagy Antaléknál történt. Nagyné Hegyesi Irén is örökölt ingóságokat - bútort, szőlőprést, szőlődarálót, hordókat stb. - de azokat csak a szülei halála után kapta meg, amikor osztályra ment a vagyon.

Nagy Antal mondása szerint a régi öregek mondása: " Asszonyjuss az fuss " - vagyis nem becsülték, amit az asszony örökölt. A ma élő nemzedékről ez már nem mondható el. Föltűnő, hogy a Paragi tanyán a kisparaszt családból származó férjnek csak 2 db öröksége van, Ezt részben magyarázza, hogy Paragi Péter apjának balástya-kapitánysági gazdasága második felesége és mostohagyermek miatt megingott.

Milyen tárgyakat örökölt a három család?

	Nagy Antal és felesége	Paragi Péter és felesége	Csányi Antalné
edény, konyhaeszköz tárolás, raktározás eszközei	36	37	50
bútor	12	24	13
házfelszerelési tárgy	4	25	8
földművelési eszköz	11	4	10
állattartási eszköz	5	7	1
házi, házkörüli munka eszköz	2	11	3
textilféle, ágynemű	4	5	-
ruhadarab	1	-	-
piacozás, szállítás	1	7	4
barkácsolás, nádmunka eszközei	-	-	27
	101 db	149 db	130 db

Mindhárom házaspár konyhaedényből, kamrabeli eszközeiből örökölt legtöbbet, illetőleg ezek bizonyultak hosszú évek múl-
 tán is legmaradandóbbak. Nem véletlen, hogy a Csányi tanyán örökölt meg napjainkra a legtöbb régi edényfészeség, hiszen itt a ház tüzelőberendezése a századforduló óta alig változott: megvan a pitvarban a szabadkémény, a kisházban rakott tüzhely a kemence padkáján a négy éve vásárolt takaréktüzhely pedig a megszokott edényegyüttest még nem alakította át. A Csányi-
 tanyán 1974-ben még 22 db cserépedényt találtunk / nem számít-

va a pitvar bolthajtására kiakasztott 16 db rózsás kemény-
csérep tányért!/, s ebből 15 db az asszony öröksége.

Ám az örökölt tárgyak aránya a három tanya bútorkészletében
a legmagasabb. Paragiéknál 41 bútor közül 24, Csányiéknál 27
közül 13, Nagyéknál 47 közül 12 db az örökség. Az arány első-
sorban a társadalmi rétegződéssel mutat összefüggést: úgy
látszik, a kisebb vagyonu paraszcsalád több bútordarabot öriz
meg elődei hagyatékából és azokat tovább örökíti nemzedékről-
nemzedékre, mint a módos családok. Csányiék pl. férjhezmenő
lányuknak adtak egy asztalt, amit az asszony szüleitől jussolt.

Igyekezünk megkülönböztetni, mely tárgyak szálltak örök-
ségül már adatközlőink elődeire is. Meg kell vallani, hogy
ezt nehéz, sok esetben reménytelen ma kideríteni. A nagyobb
házberendezési tárgyak - így a bútorok - "történetére" még
csak emlékeznek, de a nagyszámu táplálkozási eszköz, edény,
kamrabeli tárgy szüleiknél korábbi használatát alig ismerték.
Egyedül Paraginé Kovács Katalintól kaptunk erre nézve jó föl-
világosításokat. Ez friss tárgyi emlékezetem kívül annak kö-
szönhető, hogy esküvőjéig egy háztartásban volt anyai nagy-
anyjával, aki 1940-ben, 89.életévében hunyt el.

147 örökül hagyott tárgy közül 66 db nagyszüleié volt,
3 tárgy - 1 festett menyasszonyi láda, 1 festett tányéros
fogas és 1 asztal - pedig még dédszüleitől maradt az utódokra.
A ládát a fedett eresz alatt tartják, eredeti kék és virág-
csokros festése erősen kopott, az asztal / anyai nagyanyám
jussasztala volt! / átfestve használatban van a nagykonyhában
az ép festésű, 1867-ből datált fogast a padláson találtuk, aho-
vá kb. 30 éve került.

E három bútordarab már a negyedik nemzedék életében tölti be némileg váltizott szerepét.

Tanulságos felsorolnunk a Paraginé nagyszüleitől hagyományozódó tárgyakat:

bútorok / 12 db /

sarokpad, 2 karospad, 2 pad, /lóca/, sublót, 2 asztal, kecskelábu asztal, szék, falitükör, korsóálló

házberendezési, - felszerelési tárgyak / 11 db /

2 ablakkeret, 2 deszka ablaktábla, 3 szentkép keretben, sublóterítő, ágyterítő, asztalterítő, cserép bili

konyhedények, táplálkozási eszközök / 25 db /

2 vászonfazék, 2 cseréptál, cserép teaszűrő, őaőrrikás bögre, tejfölös bögre, leveses tál, fa sótartó, famozsár, kerek tepsi, öntöttvas lábas, rézüst, hurkás kanál, szakajtókosár, székláb, kovázkavaró, 4 kenyérkosár, kolbásztöltő, 2 nyárfateknő, /sozó és mosóteknő/, füles vizespohár

tároló, piacozóeszközök / 11 db /

vajasfazék, olajosköcsög, bádóg zsirosbödön, póvályos, 2 kabaktők, 2 tótgaraboly, szeszámos láda, 2 ászog gerenda,

állattartás / 2 db / - 2 jászol

egyéb / 5 db / - 4 szenteltgyertya, Mária huszas

A bútorok két darabot kivéve régi helyükön vannak használaban, 1 karospadot és 1 asztalt pedig nem eredeti rendeltetése szerint használnak, vagyis lakószobában, hanem kamrában használnak, ahol mindkettőn kisebb eszközöket, befőttes üvegeket tartanak.

A felsorolt edények , tároló eszközök nagy része ma is a háztartás "aktív" készletéhez tartozik, sőt használatban lévők a padlásra került cseréptárgyak, póvályosok is: különféle aprómagvakat tartanak bennük. Ilyen formán egy régebbi edény vagy kamrabeki tárgy padlásra kerülésénem mindig jelenti azt, hogy a tárgy használaton kívül rekedt - gyakran csak rendeltetése változott.

A hozomány száma más ajándék még inkább függvénye volt a család vagyoni helyzetének.

a hozomány tárgyai

	Nagy Antalné	Paragi Péterné	Csányi Antalné
bútor	21	7	-
egyéb házberendezés	1	-	-
ágynemű, egyéb textil	38	18	5
	<u>60</u>	<u>25</u>	<u>5</u>

Hegyesi Irén 1935-ben szegedi asztalosnál rendelt, polgári jellegű hálószobabútort / 2 ágy, 2 szekrény, asztal, 4 szék, tükörszék /, konyhaszekrényt és egy másik asztalt 6 székkal. Kovács Katalin 1936-ban 7 darabból álló hálószobabútort kapott hozományul, Szőke Erzsébet 1927-ben bútort nem kapott. Természetes, hogy a hozomány vászonneműi négy-öt évtized múltán már nincsenek meg hiánytalanul, ezért érdemes inkább ideiktatnunk az egykori hozomány valamennyi ágyneműjét:

- Hegyesi Iréné: 10 párna, 2 dunna, 4 rendhuzat
- Kovács Katalin: 6 " 2 " 2 " "
- Szőke Erzsébeté: 4 " 1 " 1 " "

A más ajándék tárgyai

Nagy Antal

	Nagy Antal és felesége	Paragi Péter és felesége	Csányi Antal és felesége
bútor	1	1	2
egyéb ház-berendezés	6	-	-
edény	147	40	18
tárolás, raktározás	5	-	-
ruhadarab	6	-	-
	<u>165 db</u>	<u>41 db</u>	<u>20 db</u>

Gazdacsládban a kiterjedt és tehetős rokonság annyi edényt porcelántányért, porcelán leveses-, paprikásos tálat, zománcos fazekat, lábast, bödönt, kannát - összehordott az új párnak, hogy efféle tárgyat azóta sem kellett vásárolniuk. Ma, negyven év múlva is el tudnának látni a készlettel egy kisebb fajta lakodalmat. Nagy Antalné a legtöbb edényről ma is elősorolja, kitől, melyikük rokonától kapták nászajándékba.

Paraginé Kovács Katalinnak nem volt lakodalma, vagyis csak Balástyán, a vőlegény szülei tartottak lakzít, ezért kevesebb nászajándéka megfelel a család gazdasági-vagyoni helyzetének.

Kimutatás készült a három család tárgy- és eszközbeszerzéseinek megoszlásáról:

Nagy Antal, Paragi Péter, Csányi Antal

helyi iparos, specialista készítette	64	54	77
vásáron, piacon, búcsún vette	96	94	135
helyi boltban vette	46	45	25
városi, más falubeli boltban vette	389	224	137

A táblázat többféle összevetésre alkalmas ad.

Somogy Megyei Múzeum
192579/1000
Néprajzi adattár

Vizsgálatun célja szemszögéből fontosnak itélük a vásáron-
piacon-búcsúban és a városi boltban történő beszerzés össze-
hasonlítását. A beszerzés hagyományos formái láthatóan mind-
három család életében fontosak voltak, de más - más mértékben.
Míg Csányiék majdnem ugyanannyi tárgyat vettek vásárokon,
piacon,búcsúban,mint Szegeden boltban, addig Paragiék városi
boltban két és félszer, Nagyék háromszor többet vásároltak,
mint vásáron,piacon,búcsuban. Ennek a magyarázata is eltérő
anyagi helyzetükben kereshető,s csak annyit tegyünk még hozzá,
hogy a szegedi rongypiacon egyedül Csányiék vásároltak,haszná-
lt bútort és viseleti darabokat.

A helyi iparosok, specialisrák - kádármester,kosárfonó,
varrónő -szolgáltatásait közel egyező arányban vette igény-
be a három házaspár. Bolt Nagy Antalékhöz esik legközelebb,
a tanyához 300 méterre lévő nagyszéksosi "népházban" melyet
az 1930-as években a gazdakör építtetett. Mégis kevés haszná-
lati tárgyat vásároltak itt, akár csak a másik két tanyai házas-
pár a hozzájuk 3-4 km-re eső Szatymaz boltjaiban. Az utóbbi
években viszont emelkedik a helyi beszerzés aránya.

Mennyiségét tekintve elenyésző a község tanyáiról kéz alól
történő vásárlás, de mivel szokásban van,számot kell adni
róla. Csányi Antal 3 bútort, 1 öltözet ruhát és 2 ruhadarabot
vásárolt a tehetősebb szomszédoktól, Paragi Péter szőlőprést
és darálót, Nagy Antal kukoricamorzsólót vett hasonló módon.

Vizsgálatunk fényt derít a paraszti önellátás mértékére is.
Közkeletű az a vélekedés,hogy a megbontatlan paraszt életforma
keretei között,tőkés gazdasági,kereskedelmi hatásoktól érintet-
len területeken parasztságunk sok tekintetben önellátó volt.

Ez kisebb-nagyobb zárt közösségekről - hegyi falvakról, a vásározó kerskedők, iparosok útvonalaitól távol eső községekről - a 19.század közepe táján még elmondható- de később már aligha. A tájak, települések között élénkülő árucserre, a vasúti közlekedés egyre inkább bekapcsolta a termékek forgalmába a korábban elzárt vidékeket, helyiségeket is. A dél-alföldi városok parasztsága - főleg a 19.század elejétől - sok más tájat megelőzve kilépett a viszonylagos táji önellátás világából. /L.öltözködési, lakásberendezési kulturáját/. A városból kirajzó tanyai nép sem élt gazdasági elszigeteltségben, mivel rendszeresen felkereste anyvárosát, különösen az árutermelő földtulajdonos réteg. Milyen fokú önellátással számolhatunk akkor az 1930-as évektől fogva a három szegedi tanyán?

Előbb azokat a tárgyakat foglaltuk kimutatásba, amelyeket a tanyák mai tulajdonosai maguk készítettek.

	Nagy Antal	Paragi Péter	Csányi Antal
bútor	2	3	5
házfelszerelés, személyes tárgy	5	5	6
tároló, raktározás eszk.	10	19	18
konyhaeszköz	3	1	5
házi és házkörüli munka eszk.	2	2	11
földművelés eszközei	1	3	10
állattartás eszközei	7	2	2
piacozás eszközei	-	-	3
nádmunka eszközei	-	1	6
	30	36	66

A tárgyak majdnem kizárólag férfiak kezemunkái, kivétel Paragiéknál két vászonfüggöny, egy vászonzacskó és egy vászon fésütartó, Csányiéknál 3 db. kukoricacsuhéból font szatyor és 1 csuhé lábtörő, melyeket az asszonyok készítettek. Mind a három tanyai ember maga készítette a csizmahuzót, szénvonót, létrát, fűrészszelő bakot, fafurkót, furott lábu kisszéket, utakógereblyét, szalonnatartó rácsot és falipolcot a kamrába, mindhárman értenek a zsupszalmából való szakajtókötéshez - ezeket a tárgyakat minden korukbeli tanyai ember maga készítette -, mégis tapasztalható különbség a három tanya önellátásának mértékében.

A szatymazi szegéynparaszt kétszeranyyi tárgyat készített háztartása és kis gazdasága számára mint a röszei gazda. Ehhez hozzájárul, hogy egyféléből többet csinált: pl. 11 szakajtója van a háznál, Nagy Antalnak pedig 2 db, azt is még fiatal házasember korában kötötte, Csányi Antal többféle tárgyat elkészített maga, mint a másik két tanyai gazdálodó, így az említetteken kívül széklábat, locsolószéket, szalmakötélsodrót, tetőverő furkót, kenyérkosarat, ciroksöprüt. Nagy Antal gazdasága jelentősebb famunkákat is igényelt, amikor pl. a nyári jászol készült. Ehhez azonban a gazda nem fogott egyedül, hanem barkácsoláshoz értő szomszédot hívott. Ő is dolgozott mellette - " én voltam az inasa " - mondja - de a munkát mégsem egyedül, hanem a paraszt specialistával együtt végezte.

Az önellátás mértéke tehát - a famunka és a szakajtókötés általános gyakorlata mellett - szintén a család vagyoni - társadalmi helyzetétől függött.

Az ajándékok fölhevítik figyelmünket arra a szokásra, hogy az 1920-30-as években a legények 2-2 kéménycserép vagy porcelán bögrét, festett üveg poharat ajándékoztak búcsúfiaként a

lánynak, aki " szeretőjük " volt. Csányiné 10 db ilyen lánykori emléktárgyat őriz a sublót tetején.

A legtöbb ajándéktárgyat / 52 db-ot / a Paragi tanyán vettünk számba. Paraginé Kovács Katalin még lánykorában 12 kislányt "keresztelt meg" a szentkúti búcsuban²⁰, később - talán mert nem lehetett része gyermekáldásban - hét körösztvizi és 5 bérmakeresztgyermeket vállalt. A szatymazi búcsúkor / augusztus 20 -án/ és névnapjára kapott ajándékaikat- vizeskancsók, poharak, zománcos bádogtálak, szentképek, háziáldások őrizgeti és számontartja.

x

Eddig eredetük szerint vizsgáltuk a tanyák tárgyegyütteseit, azt vettük figyelembe, a tárgy honnan származik, mi a története. Fontosnak tartunk azonban olyan kimutatást is, amely a három család valamennyi tárgyát a készítés módja és helye alapján veszi számba. ²¹

Nehézséget okozott a több alkotórészből lévő tárgyak - pl. a kasza, kapa, vasvilla - besorolása, hiszen a kaszapenge, vagy a kapa feje gyári készítmény, a nyele viszont faragó specialista, vagy parasztember munkája. Ilyen esetekben a tárgy funkcióját meghatározó alkotórészt - a kaszánál tehát a pengét - vettük alapul. Más tárgyak nem az alapanyag készítőjének, hanem a két használati tárgy vagy eszköz összeállítójának termékeként kerültek nyilvántartásunkba, - tehát a párna huzat vagy a vászonzacskó eszerint nem gyári termék, hanem annak a készítménye, aki a vászonból megvarrta.

	paraszember készítette	paraszt spe- cialista ké- szítette	kézműipari kisipari termék	gyári termék
	1	2	3	4
Nagy Antal	48	84	206	653
Paragi Péter	70	87	151	425
Csányi Antal	89	117	153	270

A táblázat 1. rovatában a saját készítésűeken kívül mind-azokat a tárgyakat számbavettük, amelyeket az elődök hagyaté-
kából parasztok készítettek. Voltaképpen így adódik valamelyest
történeti hitelű kép az egyes családok önellátásáról. A szá-
mok itt sem csapnak be: ugyanazt a tanulságot nyújtják, amit a
paraszti rétegeződés és önellátás összefüggéséről fentebb
megfogalmaztunk.

A 2. rovatban kizárólag iparjogositvány nélküli specialis-
ták - tanyai barkácsolók, kaskötők, kontár asztalosok, parasz-
varrok - munkái szerepelnek. A tanyai iparosmester, pl. a ká-
dár készítményeit a 3. rovatban tüntettük föl, de megjegyez-
zük, hogy ez túlnyomórésztben a szegedi iparosok munkáit mutat-
ja ki, melyeket a tanyák lakói hatipiacokon, vásárokon szere-
tek be.

Legnagyobb számú tárgycsoport mindhárom tanyán a gyári
termékeké, ami a terepen járó néprajzkutató számára nem
meglepetés. A gyári áruk terjedése hosszú ideje tart, így
nem csodálható, hogy az 1927-36 között házasuló tanyasiak
háztartásában, tárgyi felszerelésében e termékek már nagyobb
szerepet töltenek be, mint a kézművesség, kisipar, a paraszt
specialisták és parasztemberek saját készítményei.

Külön vizsgálatot igényelne, hogy a parasztcsaládok tárgy-állományának ilyen fajta szerkezeti változását időben el tudjuk helyezni, ehhez azonban a recens anyag és a visszaemlékezések nem elégségesek.

Célirányosnak tarjuk az előző táblázatot százalékos arányban is megadni, mivel ez pontosabban kifejezi az egyes tárgycsoportok szerepét a tanyák ellátottságában:

	parasztember készítette	paraszt spe- cialista ké- szítette	kézműipari kisipari termék	gyári termék
	1	2	3	4
gazdatanya	4,8%	8,5%	20,8%	65,8%
kisparasztanya	9,5%	11,8%	20,6%	58 %
szegényparaszt tanya	14,1%	18,6%	24,3%	42,9%

A tanyaleltárok vizsgálatának jelentőségeit ezzel nem merítettük ki. Alig szóltunk a tárgyak használatáról, nem részleteztük a tartalék állomány, az un. "marginális anyag" szerepét a tanyai ember viszonyát az őt körülvevő tárgyi világhoz, személyes emlékeit, kötődését a tárgyakhoz, vagy közömbösségét azok iránt. A tárgyak eredetére, származására összpontosítottuk a figyelmet, amit a legfontosabbnak véltünk kifejtteni, hogy célunkat közelítsük.

x

Összegezésre még nincs módunk, hiszen az anyaggyűjtés kezdetén tartunk. Sok-sok gondosan megválasztott tanyán, falusi mezővárosi házban kell még hasonló fölmérést végezni, hogy alapos és általánosítható képet nyerjünk a ma élő paraszt nemzedék tárgyi világáról, a tárgyi ellátottság és az életforma

összefüggéseiről. Az adatfölvétel módszerét és rendszerező elvét, bizonyára lehet finomítani, de az elkészült tanyaleltárak - mint megpróbáltuk bizonyítani - ebben a formában is módót adnak néhány fontos következtetésre:

1. megtudjuk, milyen tárgyak öröklődtek egy-egy parasztcsaládban nemzedékről nemzedékre,
2. pontos adatokat kapunk a paraszti őnellátás mértékéről,
3. a vásáron, piacon tárrénő vásárlás szerepéről, v. la-
4. a paraszt specialisták és kisiparosok szerepéről a parasztság ellátásában,
5. mérhetővé válik az ipari forradalom sokat emlegetett hatása, pontosabban a gyáripari termékek elterjedése a parasztság körében.

Mindezen kívül a parasztházak és telkek mai leltára összevethető 18-19. századi testamentumokkal, vagyoneleltárakkal, becsüjegyzőkönyvekkel és velük kronológiai rendbe állítva tanulságos sorozatot adhat a parasztcslaadok tárgyi felszerelése alakulásáról, végső soron a történetivé váló paprszt életforma egyik fontos vetületéről.

Jegyzetek

1. Vö.: Hoffmann T. 1969. - Kézenfekvő, hogy senki sem a múzeumoktól várja a parasztságról alkotott kép teljességét. Több mint 80 éve jelennak meg a rendszeresen néprajzi tanulmányok, anyaggyűjtések, időközönként helység-és tájmonográfiák, tematikus monográfiák, melyek sok ismeret anyagot halmoztak föl, de a paraszt életforma tárgyakkal való, tudományos igényű dokumentálása csak a múzeumok föladata, hivatása lehet.
2. Fél E. - Hofer T. 1964. 7.
3. Bátky Zs. 1906.
4. Fél E. 1941.
5. Kiss L. 1940.
6. Vajkay A. 1959.
7. Fél E. - Hofer T. 1961. 1974.
8. Fél E. - Hofer T. 1961.
9. Fél E. - Hofer T. 1969.
10. Varga Gy. 1965. és Takács L. 1972.
11. Tárkány Szücs E. 1961.
12. Szabó L. - Gulyás É. 1974.
13. Feltehetően mások is készítettek kisebb nagyobb paraszti eszközgyűtésekről leltárt, illetve megkisérelték parasztgazdaságok tárgyegyűtéseinek megszerzését, de csak a publikált vállalkozásokról van tudomásunk. Ezeken kívül arról tudok, hogy 1974. augusztusában a makói Országos Honismereti Diáktábor használati tárgyakat gyűjtő

szakcsoportja Felföldi László irányításával tárgyleltárat és rajtos dokumentációt készített a Makó, Ráday u.16 sz. volt gazdaházban.

14. Az átányi monográfikus tárgygyűjtésről szólva a szerzők aláhúzzák: " A szerszámoknak életutja van..." majd később: " Minden tárgynak van személyes története, mely elválaszthatatlanul kíséri őt élete során..." /Fél - Hófer 1964. 35./ . Ez a felismerés igen fontos és meghatározója az átányi eszközmonográfia eszközszemléletének, szerzői koncepciójának. Így tárják föl példás gonddal a szerszámok használatát, az elhasználódás során keletkező eszközváltozatokat, az eszköz és az ember kapcsolatát. Ebben a felfogásban azonban a tárgyak származáshelye, eredete nem válik az eszközállomány csoportosításának kiindulópontjává, mint a mostani vizsgálatunkban.

15. Juhász A. 1974. 288-292.

16. Az adatfölvétel első fázisában közreműködött Börcsök Vince és Lele József munkatársam. Munkájukat ezúton köszönöm.

Helyiségről helyiségre haladva minden tárgyat följegyeztünk viszont nem került leltárba a háztartások fogyóállománya, pl. a háziszappan és a tartósan túrolt élelmiszer.

17. Vö.: Erdei F. 1942. 148-149. Szerző szerint a farmtanya " Birtokosa teljesen és örökös kinnlakási szándékkal települt a tanyára..." A farmtanya meghatározást ebben az értelemben használjuk.

18. A tutajfal váza oszlopokkal erősített nád, amit kívül-belül vastagon tapasztottak. Ez a faltechnika a multszázadban a szegedi határban eléggé elterjedt. Vö.: Juhász A 1974. 288.

19. T...

19. Ezt a tálasfogast - néhány cserépedénnyel együtt - megvásároltam a múzeum számára. A használaton kívül rekedt, un. " marginális anyagra " vonatkozóan L.: M. Maget 1953.
20. Szokás volt, hogy aki először ment Szentkútra /Pálos-szentkút, ma Petőfiszállás /, az keresztanyát, vagy keresztapát hívott magának, aki a " szentkút " vizével megkeresztelte. A keresztszülő apró ajándékot, korozsmát vett keresztgyermekének. L.: Lele J. - Waldmann J. Hagyományvilág. In: Tápé története és néprajza. Tápé 1971. 585.
21. Ilyen szempontú csoportosítást készített Fél Edit és Hofer Tamás az Átányon gyűjtött tárgyakról. Vö.: Fél Edit - Hofer T. 1964. 16.